

1-58.

Н. В. ГОГОЛЬ

ТАРАС
БУЛЬБА

5293 ✓

ИИВ. №

~~8965~~

ҚАЗАҚТЫҢ
БІРІККЕН МЕМЛЕКЕТ БАСПАСЫ
Алматы — 1945

Подарская обл.
Старинная Библиотека
г. Н. Острожского

Н. В. ГОГОЛЬ

ТАРАС БУЛЬБА

Ескертулерін жазған

ЧЕРНЯК Б. Х.

Орысшадан аударған

НУРТАЗИН Т.

ҚАЗАҚТЫҢ
БІРІККЕН МЕМЛЕКЕТ БАСПАСЫ
Алматы — 1945

йыға ана байғус білместе, ал, ана балаларының бір тамашы қанының жолына өзін курбан қылуға дайын. Әлемнің алыбы ұйқысурап бара жатқан балаларының көзіне ана едіреп жасты көзін тікті, кім біледі, Бульба ояған соң екі-үш күннен кейін жүрерміз, дер деп те ойлады. Мүмкін, Бульба ертең жүреміз деп, арақты көп ішкендіктен айтқан шығар.

Аспандағы жарқыраған ай ұйықтаған жанға толы шарбақты, вербаның¹⁾ қалың тобын, шарбақты қоршаған қаданы көлкелеген биік төбені күміс жарығымен алдақашаннан-ақ жуып тұр. Ана сүйікті балаларының басында отыр, бір минут олардан көзін алған жоқ, ұйқыны ойлаған жоқ. Таңның жуықтығын сезген аттарда шөп жеуін қойып, жусап жатысты; вербаның ушарбасындағы жапрақтар қалтырай бастады, бұл қалтырау төмендей-төмендей вербаның бар жапрағына жайылды. Ана таң атқанша отырды, тіпті талып шаршаған жоқ, түн созыла берсе екен деп тіледі ішінен. Өрістегі қулынның шіңгірлеп кіснegenі, қоңыраудай естіліп жатты. Қызыл саддақ аспанда айқындай ірге тепті, Бульба кенет оянып, ушып түре келді. Кешегі берген жарлықтары бұлжымастан оның есінде еді. «Ал, балалар, осы ұйықтағандарың жетер! Уақыт болды! Уақыт болды! Аттарыңды суарыңдар! Әлгі кәрі, (әйелін ол осылай атайтын), қайда? Бізге асты тезірек дайында, кәрім, сапарымыз ұзақ!»

Байғус ана соңғы үміттен қол үзіп, аяғын зорға басып үйге кіріп кетті. Көзінен жасы барлап жүріп ана таңертеңгі тамақты дайындап жүргенде, Бульба жүруді қамдап бұйрықтарын беріп, атқорада болып, балаларына ер-турманды өзі тандап ыңғайлады. Бурсактар²⁾ тез түледі: бұрынғы сатпақтанған етіктің орнына күміс, тағалы қызыл сафьян етік, Қара теңіздің кеңдігіндей, мың қатармалы, алтын баулы шалбар киді. Қор-қорға арналған

1) қарағаш реуішті ағаш,

2) Бурста оқушылар, —

түрлі әлеміштер, шашақты қайыстар алтын бауға салыратып тағылған. Жарқыраған ал қызыл түсті сукнодан тіккен Козакин¹⁾ оюлы белбеумен буылған; таңбалы түрік пистолеті белбеуге қыстырылған; ұзын қылыш аяқпен арпалысып жүр. Олар күн жөнді шалмаған жүздері ағарған, сулуланған секілді. Қырбықтанған қара мұрты бетінің ағын, жастықтың, әлуетті бояуын айқын елестетіп тұр; алтын төбелі, қара буйра елтірі бөрікте оларға жарасулы. Байғус ана оларды көргенде тіл катуға мұршасы, келмей, мөлдіреген жас көзіне іркіліп тура қалды.

«Ал, балаларым, бәріде дайын! Тоқтаудың хажеті жоқ!» деді Бульба. «Енді христиан әдеті бойынша сапарға шығар алдында бәрімізде тізе бүгуіміз керек».

Бәрі, есікте тұрған балаларға дейін түгелі мен отырды.

«Ана, енді балаларыңа батаңды бер!» — деді Бульба. «Тайсалмай соғыс, рыцарь намысын кіршіксіз қорға, христиан дініне көкірегің адал болсын, деп тіле кудайдан. Олай болмаған күнде мейлі қурып, бұл дүниеде ісінде қалмасын! Балалар, анаға жақын барындар. Ананың батасы суда, да, курда да аман сақтайды». Елжіреген жүрегімен ана балаларын кушақтады; кішкене екі иконды²⁾ қойнынан алып, солқылдап жылап, балаларының мойнына кигізді. «Алланың анасы... сендерге жәрдем берсін..., улдарым... анаңды ұмытпаңдар... тым болмаса хабарларыңды білдіріп тұрыңдар...». Бұдан әрі ананың сейлеуге дәрмені жетпеді.

«Ал, жүрейік, балалар!» деді Бульба. Қрыльцоның³⁾ алдында аттар ерттеулі тұр еді. Бульба өзінің Перісіне атын мініп алды, үстіне жыйырма бұт жүктің пайда болғанын сезген ат қутырғандай жарқ берді; Тарас өте жуан және ауыр еді. Балаларының да атқа мініп алғанын көрген ана кіші улын бас салды, оның нурлы жүзі өте жылы көрінді; ана кіші улының үзеңгісіне жармасып,

1) Қатарма белді, тар жеңді шекпеннің бір түрі.

2) Икона — кудайдық пішіні.

3) Есіктің басқышы.

ерше жабысты, көзіне түк көрінбеді, қолын айырғысы келмеді. Екгезердей өкі козак ананы ептеп қана көтеріп, үйге алып жөнелді. Жолаушылар қакпадан шыққанда анада кустай ушып қакпадан жүгіріп шықты, айтып болмастык қуатпен атты токтатты, кутырғандай екпіндеп, оттай жаньга баласының бірін қушақтады, ананы көтеріп тағыда үйге алып кетті. Екі жігіт тунжыраған түспен, әкесінен қорыққаннан жастарын көздеріне іркіп келе жатты. Әкесіде білдірмейін дегенімен біраз лоблыған еді. Күн туманды; жасыл шөп жарқыраған бояуы өрескел көрінеді; сайраған кустардың даусы да үйлеспей жатқан секілді. Жолаушы жігіттер біраз жүргенсоң артына қарады: жаңа ғана шыққан хуторды жер жутып кеткен секілді, жупыны үйінің екі трубасы, өздері бұтағына өрмелеген ағаштың бастары ғана керінеді; тек пішенді дала ғана алдарында жазылып жатты, осы далаға қарап олар өздерінің шықты шөпті жапыра жүгірген балалық шағынан, өкпесін қолына алып, кустай ушып келе жатқан қарақасты козак қызын осы сайда күткен жігіт күніне дейінгі өмір тарихын естеріне түсіретін. Узай түсті. Құдықтың басындағы доңғалақ байлаған жалғыз сырғауыл ғана сораып көрінеді, олар басып өткен жазық жер енді тау сыякты болып, енді бәрін тасалады. Балалық та, ойын да, бәрінде хош болыңдар!

Үш салт атты тіл қатыспай жүріп келеді. Қарт Тарастың ойы ертедегі өткенде: жастық шағы көз алдына елестеді, жасаған жастар, өмірі балдырған болып өтуді арман еткен козактар аңсайтын жастар кайта айналып алдынан өткендей болды, Сечьте бұрынғы үзенгілес жолдастарының нешеуіне кездесер екемін деп ойлады. Нешеуі өлді, нешеуінің көзі тірі, деп санады Тарас. Көзінен шыққан мөлдір жас, моншақша тізбектеліп, бұрыл тартқан басы салбырап түсіп кетті.

Тарастың балаларының кеуіл, есін баска ой кернеді. Біз улдар туралы көбірек баяндауымыз керек. Олар он екі жасында Киевтің академиясына оқуға берілген, ол заманда ардақты сановниктер¹⁾ балаларын академия тәрбиесіне беруді салт қып кеткен, академиядан алған тәрбие, білім кейінде көбінесе өмірге аспай, ұмытылып қалып қоятын. Бурсаға түскен басқалардай, буларда тағы, еркіндікте ерке болып бой тәрбиелеген болатын, тек бурсада біраз жаттығып, бір ізге түсіп, біріне бірі ұқсамды қалыпқа көшкендей болатын. Үлкені Остап, бірінші жылы өнерді үйіне қашудан бастады. Оны қайта алып барды, жанына батыра дүреледі, сабаққа қайта отырғызды. Әліппе кітабын Остап төрт жерге қазып тықты, төрт рет оны жоны бауырын бірдей қып сабап, әліппе кітабын жаңадан сатыға әперді. Егер академияда бар ғылымды үйренбесең, өмірі Запорожьены көрмейсің, жыйырма жыл монастырь служкасы²⁾ етіп устаймын деп, әкесі ызғарын төкпесе, Остап бесінші рет қашуға дайын еді. Оқымыстылықты тілдеп, балаларына ғылымға мойын бурма дегенін біз жуырда ғана естіп едік қой, сол Тарастын, жоғарыдағыдай өнегелі сөз айтуы ғажап іс. Сол сағаттан бастап Остап іш пыстыратын кітаптарды мойындап оқуға кірісіп, тез уақытта жақсы оқушылардың қатарына қосылды. Ол кездегі оқудың өмірге ешбір үйлесімі жоқ еді. Схоластикалық³⁾, грамматикалық, риторикалық⁴⁾, логикалық нәзік талдаулар заманның ауанына жанаспай, іс жүзінде пайдаланылмай, турмысқа аспай қалып отыратын. Схоластика мен жанасымы кем ғылымдарында олар ештемеге ұқсата алған жоқ. Ол заманның оқымыстыларының өзі жұрттың бәрінен надан болатын,

1) Сановник — ақсүйек, төре.

2) Служка — бойсунған — сопылыққа алынбаған, дайындық, сын дәуірін өтіп жүрген адам. Бой сунғандар — монастырьлердің жұмысын ақысыз істейтін.

3) Схоластика — бұлдыр, байлаусыз, сөзге сүйенген оқу.

4) Риторика — шешендік ережесін баяндайтын білім тарауы.

үйткені олар тәжрибеден көш бойы аулақ еді. Оның үстіне, бурсаның республикалық құрылысы, қайратты, балдырған, келбеггі жастардың топталуы мұнда оқудан сыртқары іске кең мүмкіндік ашты. Кейде турмыстың жамандығына, аштықпен жазалауға, қуатты жастың жаңалыққа, қызғылықтыға аңсауы қосылып олардың бойынан ептілік, тапқырлық тудыратын; бұл хасиет кейінде Запорожьеде кең өріс алған. Бурсаның аш оқушысы Қиевтің көшесін шарлай, бүкіл жұртты сақ болуға мәжбүр ететін. Базардағы сәудегер әйелдер пирогтарын, бубликтарын, шекілдеуіктерші бурсақтардың өтіп бара жағқанын көрсе, уя басар бүркіттей, қолымен баса қоятын. Өзіне бағынған оқушылардың тәртібін бақылайтын консул¹⁾дың шалбарының қалтасы бейғам қатындардың лавкасы түгел сыйып кеткендей кең болатын. Бұл бурса оқшау тұратын, Польша мен орыс дворяндарынан құрылған топ буларды маңайына жолатпады. Академияны қанаты астына алғанымен Воевода²⁾ Адам Кисельдің³⁾ өзіде бурсақтарды жұртшылыққа қатыстырмады, қайта қатаңырақ устауды бұйырды. Шынында бұл тіпті аққула берілген жарлық еді, онсыз-ақ ректормен⁴⁾, профессор-сопылардың өздері-ақ қамшы мен шыбықты аямайтын, олардың жарлығымен ликторлар⁵⁾ өздерінің консулдарын өлтіре дүрелегендіктен, ол жазғандар бірнеше жумаға дейін шалбарларын сыртынан уқалап жүрегін. Олардың көбіне мұндай қылық тіпті ерсі көрінбейтін, бұрышғы көбірек қосқан арақ секілденетін, басқалары мұндай үнемі қуыра беруге шыдамай, жолын тапса және қолға түсіп

1) Консул — тәртіп бақылаушы бурсаның ересек оқушысы.

2) Воевода — округ, облыс бастығы.

3) Адам Кисель XVII ғ. бірінші жартысындағы түстік-батыс Россиянин, саяси қайраткері. Козактар көтерілісі кезінде Польша үкіметі атынан «бас комиссар» болып, көтерілісті жою әрекетінде сөз жүргізді.

4) Ректор — жоғарғы мектептің бастығы.

5) Ликтор — консулдың көмекшісі.

калмаса, Запорожьеға қашатын. Остап Бульба логика мен богословияны (діни оку) қанша ықлас қойып оқысада, дүреден кутыла алмады. Мундай жағдай оның мінезін қапгездендіріп, козактарға лайық табанды етуі табиғи нәрсе еді. Остап әрдайым ең жақсы жолдастыд бірінен саналатын. Біреудің бакшасын тонау секілді оғаш қыймылдарда ол басшылық істемейтін, ал, айлакер бурзактың тобына ол бірінші болып қосылатын да, ешуақытта сырды әшкере қылмайтын. Қалай қамшылап, дүрелеседе, ол үнін шығармайтыш. Соғыс пен есірме тойдан басқаның бәріне оның бойы жібімейтін, басқа" нәрсе оның ойынада кірмейтін. Өзімен дәрежесі бірдей адамға ол кайрымды болатын. Оның жақсылық қалпы, сондай мінезді адамда, сол заманда ғана болуы мүмкін еді. Анасының коз жасыд көргенде оның жүрегі шын елжіреді, жалғыз оның гана бойы босап, ойға шомып, басын түсіріп жіберді.

Кішісі, Андрий пысығырақ, пісіп-катқандау еді. Ол күшті, салмақты, мінезді адамның қалпымен ықлас қоя, көп қыйналмай оқыды. Ағасындай емес ол өнерлі еді; ке&інесе қорқынышты іске басшы бола кетіп, жебе-жемге келгенде өнерінің арқасында жалтарып жөн тауып жазадан кутыла беретін, ал, оның ағасы Остап ешкімнід комегіне жалбарынбай, кешірім сурау деген ойындада жоқ, киімін шешіп, арқасын тосып жата бастайтын. Атақ-қ: Андрийде қумар болатын, әйткенмен сезімнід басқа тарауларыда оған жат еместі. 18 жастан аттап түсісімен-ақ оныд кеудесінде ғашык оты лып етіп жанды. Оның отты кыялынан әйелдід бейнесі әрдайым кетпейтін. Философиялық диспутты¹⁾ тыңдап отырғандада уылжыған нәзік, кара көзді әйел Андрийдің алдында елестейтінде туратын. Әйелдід толған айдай жарқыраған жүзі, толық кеудесі, аппақ, нәзік, жас баланыд білегіндей, майысқан колы, жарылмаған қауындай, сүйтседе қуатты мүшесіне

1) Диспут — ғылыми я саяси темаға арналған айтыс.

жабысқан көйлегі Андрийді қыялына тәтті бір дем беретін. Соғыстың дәмін татпай тұрып ғашықтың сонына түсу, әйелге кумарлану-ол заманда козаққа уят және абройсыздық деп саналатын, сондықтан Андрий жас жанының нәпсі құбылысын ешкімге білдірмейтін. Соңғы кезде оның дүрмекті топқа басшылық істеуі сирек болатын, оның орнына Андрий Киевтің жемісті бақшалы көшеге бет бұрған аласа тамды қойнауларын кезетін мінезге түсті. Кейде ол тіпті ақсүйектер тұратын, осы күнгі ескі Киевтегі Малороссия, поляк дворяндарының әсемдеп, әшекейлеп салдырған үйлері бар көшелерге де баратын. Бір күні ол аузын ашып бейгам келе жатқанда Польша панының Колымагасы¹⁾ оны басып кете жаздады, адам шошырлық ұрпиген мұртты божышы қамшымен тартып жіберді. Жас бурсак жүнініп кетіп, есер батылдықпен алып қолды арбаның артқы доғалағына салып жіберіп Колымаганы тоқтатты. Қегін алар деп қорыққан кучер қамшымен тартып жіберген аттар екпінімен арбаны жула жөнелді, қолын жулып алып үлгірген Андрий жерді қаба сазға жығылды. Сыңғырлаған тәтті дауысты күлкі естілді Андрийдің құлағына. Жан-жаққа көзін салып, ол терезеден қараған, өмірде көрмеген сулуды көрді. Қара көзді, таңертеңгі күннің сәулесі себілген қардай аппақ. Қыз шын ықласымен күліп тұр, сақылдаған күлкі оның төгілген нурына ерекше ажар берген секілді. Андрий абыржыды, Қызға от қысылған пішінмен қарады, бетіндегі батпақты сүртемін деп, бұрынғысынан да былғана түсті. Бұл сулу кім екен? Багдура) тартушыны қоршап тұрған байдың асыл киімді қызметшілерінен сурап білмекшіде болды Андрий. Оның батпақтанған бетін көріп қызметкерлер қарқылдап күлісті, еш жауап қайырмады. Ақырында, бұл сулу Киевке уақытша келген Кровен Воеводасының қызы екенін білді Андрий. Келесі түні бурсактарға лайық батылдықпен ол қоршаудан өтіп

1) Колымага — пандар мінетін ескі салтты арба (карега).

2) Музыкалық шекті аспап.

бақшаға кірді, бутағы үйдің үстіне төнген ағашқа шықты, ағаштан төбеге шықты. темір пештің трубасымен түсіп сулудың бөлмесіне кірді, дәл осы сағатта қыз шамның алдында қулағынан сырғасын алып отыр еді. Танымайтын адам, ғайыптан пайда болғандай, алдына келе қалғанда поляқтың сулу қызының қорыққаннан тілі күрмеліп, үні шықпай қалды, әйгімен, уялғаннан төмен қарап, қолын қыймылдатуға баталмай тұрған бурсаны көргенсод, ол әнеукүні көшеде жерді қаба қулаған жігіт екенін таныған сод, сақ-сак күліп қоя берді. Және Андрийдің келбетінде адам қорқарлық ештеме жоқ еді: оның жүзі жылы көрінді. Қыз көпке дейін күліп, Андрийді ажуалады. Бул қыз, поляктың басқа қыздарындай, сулуда және жедел мінезді еді, бірақ көзі-ай, тамаша, өткір, мөлдір көзі-ай, алысқа қарап, тұрақтылық сенімге үйдегендей. Бурсақ қолын қыймылдауға бата алмады, қаптың ішінде байлаулы жатқандай болды, воеводаның қызы алшад басып келіп, муның басына өзінің диядемасын¹⁾ кигізді, ерніне сырғасын асып қонды, иығына алтындап тіккен фестонды²⁾ үлбіреген кисеядан істеген шимезетка³⁾ сын жапты. Қыз киімін Андриидің біресе кигізді, біресе шешті, поляқтың жеңіл мінезді қыздарының салтымен, жас баладай есіріп, мың түрлі ахмақтық істеді, бул мінез бурсақты бұрынғыданда уялта түсті. Аузын ашып, қыздың отты кезінен көзін анырмай, әдейі күлкіге қойған ойыншықтай болды. Осы кезде есік қаққан дыбыстан қыз шошып қалды. Андриидің кроваттың астына жасырын деді қыз, туғал хауып ажырағаннан кейін татардың тұтқын қызы горничнайын⁴⁾ шақырып алдыда, ештеп бақшаға шығарып, одан әрі шарбақтан өткізіп жібер, деп әмір етті. Бірақ,

1) Диадема — әйелдің басын безейтін зат (тауһар тастарымен зеннеттегі құрсау, не шынжыр),

2) Фестон — киімнің сыртында емшектеніп, шашақтанып шығып тұратын нәрсе.

3) Шимезетка — әйелдің сыртынан жамылатын шекпеншесі.

4) Үй қызметкері.

жайтқан жолында біздің бурсак шарбактан аман-сау өте алмады: оянып калған күзетші аяққа пәрмендеп соқты, желді аяғымен кашып қутылғанша көшенід өзінде корадағы қызметкерлер оны біраз соғымдады. Будан кейін бул үйдің жанынан өту өте хауыпты болды, үйткені воеводадыд үй қызметкерлері көп еді. Бір рет Андрий қызды костел¹⁾ де кездестірді, қыз көзін тоқтатып, көптен бергі танысындай-ак жымыддады; бірнеше күннен соң Андрийдід көзі қызды тағыда бір шалды, содан кейін Ковен воеводасы кетіп қалды; кара көзді, ай жүзді сулу, полячка карайтын терезеде бет-аузы добалдай біреу туратын болды. Басын салбыратып, көзін атыныд жалына тиккенде Андрийдид ойында сол қыз еді.

Бул мезгілде жолаушыныд үшеуіде жасыл шөпті кең далаға шүйгіген, анталаған биік шөп оларды коршап алған, шөптің саласыныд арасында козак бөркінің қараңдаған төбесі ғана көзге ілінетін.

«Ә, э, э! Балалар, неге бұлай жым-жырт бола қалдыңдар?» — деді Бульба өзінің шомған ойынан серпіліп: «бейне бір жабайыг адамдай-ак! Ал, әу, десейік, әй, десейік! Ой атаулы тудғыйыққа соғады! Қорқорларыңды алыңдар, шылымды тартып, атты тебініп, шауып жөнелсек, бізді куста куып жете алмайды!»

Сүйтіп козактар едкейе шауып, шөпке сіңіп кете барды. Кара бөрікте енді көрінбей кетті: тек жапырылған шөптің арнасынан ғана олар шауып бара жатқан бетін білуге болатын еді.

Айқын аспанға күн алдакашан шығып, тіршілікке үн берген жылы жарығына даланы бөледі. Қозактардың кеудесіне топтанып, мундртқандардыд бәріде ыдырап, бала кустай, жүректері селт етті.

Барған сайын дала көріктене түсті. Ол кезде бүкіл

1) Костел — католиктердің шіркеуі.

©қтүстік кәзіргі Новороссия¹⁾ деп аталатын жер, Қаратеңізге дейін жан жайламаған жасыл дала болатын. Жабайы шөптің шексіз толқынына плугтыд жүзі тиіп көрген жоқта. Оған, ормандағыдай, тасаланған жылқылардыд гана туяғы тиетін. Табиғатта бул даладан артық ешнәрсе болуға тиіс еместі. Жердід беті түрлі гүлден ою шашқан жасыл тедіз сыяқтыда. Шөптід жідішке, сыйдам сабағыдыд арасынан жасыл, көкшіл, шабдар түсті жапрақтар жарысып шығып туратын; сары дрок²⁾ өзінің сатыланған басын бар шөптен жоғары көтеретін, ак гүл қолшатырдай күмбезді бөркімен көзді тартатын, әлде кайдан пайда болған бидай саяда кемеріне келіп толып туратын. Шөптердід нәзік сабағының арасын кырғауылдар мойнын созып кезіп жүретін. Түрлі кустың сайраған даусы ауаны кернейді. Аспанда қалықтаған қаршыға, көзін жерге тігіп, канатын қақпастан бір жерде тұрып алатын. Қыяда ушып бара жатқан каздыд қаңқылы әлде кайда аулақтағы көлге жетіп, жаңғырығып жататын. Канатын асықпай қағып көтерілген шағала ауаныд жасыл толқынына рахаттанып шоматын. Әне ол аспанға ғайып болып, жалғыз карамықтай гана көрінеді. Әне, ол канатымен төдкеріліп, күн соулесінде жарқ етті. Шіркін дала-ай, қандай тамашасын!

Біздід жолаушылар түскі асты ішу үшін біриеше минутка ғана тоқтады; бірге 10 кісі козак отряды аттан түсіп, арақ күйған кутыларын, ыдыс орнына қолданылатын аскабақтарын шешіп алды. Шошқа майы мен нан, немесе коржи³⁾ ғана жеді, ас сідіру үшін бір чарка арақ ішті, үйткені жолда жүргенде көп ішуді Тарас Бульба жаратпайтын, содан кейін күн батқанша ілгері карай жүреберді. Кешке бүкіл дала өзгеретін. Даланыд шұбарланған алабы күннід содғы сәулесіне шомылып, содан кейін қарауытатын, жайылып бара жатқан көледке көрініп тұ-

1) Новороссия — Прут пен Дон өзенінің арасындағы Кара және Азов теңіздеріне жуық жердегі патшалық Россияның бір бөлегі.

2) Дрок — далада кездесетін буршақ тұқымды шөп.

3) Коржи — ашытқан бүйрек наны.

ратын, дала біртіндеп көкшіл-күдгірт тартатын, шөптеу ушқан ылғал коюланатын, әрбір гүл, әрбір шөп иіс шашып, бүкіл дала иісті самалға толатын.

Қарауытып көкшілденген аспанға алуан кисті¹⁾ мен алтыннан кед өрнек тартылғандай; анда-санда жерде үрпиген мөлдір акбулт көрінеді, тынық, теңіздің толқынындай, тахыт-сабырынды бұзатын жедел жел шөптердің басын жанап өтіп, бетідді аймалайды. Күндіз ойнаған музыка тынып, түнде орнын басқаға беретін. Шубар тышқандар інінен шығып, артқы аяғына тұрып шыйқылымен даланы жаңғырықтыратын. Шегірткенід шырылы айқынырақ естіледі. Кейде окшау жатқан көлден естілген аккудыд даусы ауамен жаңғырығып, күмістей сыңғырайтын. Жолаушылар айдалаға тоқтап, қонатын жерді сайлап алатын, от жағып, қазан қойып кулиш²⁾ қайнататын; бұрқыраған бу көтеріліп, түтінмен жарыса будақтайтын. Астан кейін аттарын тусап жіберіп козактар уйқыға кірісетін. Әрқайсысы киімін төсеніш ететін. Жаркылдаған л<улдыздар булардан көз жазбайтын. Курт-кумырсқа жәндіктердід шөпті шарлаған даусы, сытыры, ысқырғаны, шыйқылдағаны түн қараңғысында жайылып, ауаныд елегіне түсіп тазарып олардыд кулагына жетіп әлдилегендей болатын. Егер олардыд бірі түнде оянып басын көтерсе, шексіз далаға жарықты курттың ушқыны тарағандай көрінетін. Сайда жауған камыстыд жалынымен кейде аспанның аулақтағы буршы ақ саңдақтанып, терістікке қарай тізіліп ушып бара жатқан аккулардын тізбегі қызғылданған күмістей жарыкпен сәулсленетін, сонда аспанмен қызыл орамал шұбалып ушып бара жатқандай көрінетін.

. Жолаушылар еш окыйғаға кездеспей келе жатты. Олардыд көзіне ағаш деген көрінген жоқ, айнала шалқып жатқан, шексіз, тамаша дала. Кейде ғана бүйірде Днепрді жағалай шыққан орманныд жасылданған төбесі аулақтан қылтылдап көрінеді. Жан жоқ. Бір рет қана Тарас:

1) Кисть — сурет салатын қыл шашақты ағаш.

2) Кулиш — таридан істеген суйық ботқа.

Шөптiң арасында көз ушында қарайғанды нұсқап: «Ана-иы қарандар, балалар, әне татар шауып бара жатыр!» — дедi. Шөптен қылқыйған муртты кішкене бас алыстан қысық көзiн қадап буларға карап қойды, тазы иттей, ауа-аы искедi де, козактардың он үш кiсi екенiн көргенсон тау киiгiндей орғып, көзден ғайып болды. «Ал, балаларым, татарды куып байқайсындар ма? Қумай-ак койындар, мыд жылда устай алмайсындар: оныд аты менiң Перiмнен де жүйрiк». Әйткенмен тасаланып отырған жау бар ма, деп Тарас бiраз сақтық шара қолданды. Олар шаба жөнелiп, Днепрге қуягын Татарка дейтiн өзенге келiп түсiп, iздерiн жоғалту үшiн суды бойлап көп жерге дейiн жүзiп, судан шығып жөндерiне жүрiп кеттi.

Арнап аттанған жерiне олар үш күн дегенде жуықтады. Ауа салқын тартты, Днепрдiң жақын екенi оларға сезiле бастады. Әне, Днепр көз ушында л<арқырап жатыр, күдгiрт көмкеруi оны басқа әлемнен болiп турған тәрiздi. Тулаған толкыны салқын самалын жайып жүрген сайын буларға жақындай түстi, ақыры жер бетiнiд жартысын алып кеттi. Бұл Днепрдiд бөгет тасқа тiрелiп булығып, тедiздей серпiтiп, жазыққа жайылып кеткен жерi едi, ортадагы аралдар су кернегенсод жолында тау мен адыр, тасгы кыя кездеспеген су қырды бойлап жайыла түскен. Козактар атгарынан түсiп, паромға мiндi, үш сағат жүргеннен кейiн Хортица деген аралдыд кабағына желiп түстi; қонысын үнемі жадалап отыратын Сечь бул кезде осы аралда едi.

Жағадағы топтанған халык тасушылармен урыссып жатты. Козактар ат-турмандарын жөннедi; Тарас мыкшыйыңқырап, белбеуiн нығап байлап, панданып муртың бiр сыйпап қойды. Оның улдарыдда әлде неден сактанғандай, әлде неге масаттанғандай үстi-бастарын жөннеп, бүйiрлерiн таянысты, сонымен бәрi бiрге Сечьтен жарты шақырым жердегi Предместьеге¹⁾ ендi. Юре бергенде

1) Предместье — қаланың шетiндегi поселок.

олардыд қулағын жаңғыртырған шыммен жауып, **жерге** қазып істеген 25 дүкендегі 25 балғаныд' күрс етіп соққан даусы. Есіктід алдындағы күркенід астында былғары илеушілер алыш қолымен өгіздід терісін укалап отырды. Шатырдағы сәудегерлер шақпақ тасын, шақпақ темірін, дәріні жайып қойған. Армянин жібек, асыл орамалдарды іліп тастаған. Сәудегер татар қойдыд басын унға аунатып қуырып жатыр. Өдмендеген жид²⁾ бочкеден арақты сүзіп қуып тур. Жолаушылардыд бірінші кездестіргені аяқ-қолын жазып тастап кошенід ортасында ұйықтап жатқан запорожец болды. Атын доғарып. мұның кызығына қарамай Тарас Бульба кете алмады.

„Уа, шіркін, қандай тамаша болып жанылып жатыр! Ту, сабаздыд денесі қалай келімді еді!» деді ол атын тоқтатып. Шынында да бул адамныд көзін тартар көрініс еді: жолдыд дәл үстінде запорожец, нақ арыстандай болып, керіліп жатыр. Өркөкіректікпен жазып жіберген шашы бір кез жерді жауып жатыр. Қанқызыл сукнодан істеген шалбарыныд қарамаймен майлануы оныд дүние шіркінді кәдірлемейтініне айғақ. Мұның кызығына біраз қарағаннан кейін Тарас тар көшемен ілгері жөнелді, бул көше топ жыйналған базар сыяқты еді; өнімін қолма-қол жөнелтіп жатқан қол кәсіпшілері, түрлі ұлттан куралған халық. Сайрандау мен мылтық атудан басканы білмейтін Сечьті киіндіріп, асырап отырған осылар.

Ақыры олар Предместьядан өтті, алдарында төбесін киізбен калқалаған бытыранды костар көрінді. Кейбірінің жанына зедбірек орнатылған. Предместьеде кездескендей мунда еш жерде қоршау-шарбақ, немесе ағаш бағанаға орнатқан аласа үйлер жоқ. Саяз ормен қорғаусыз жатқан аласа бөгеуден булардыд тадқаларлық барыксыз екенін көресін. Соққан бөгеудің үстінде каннен қаперсіз жатқан еңгезердей бірнеше запорожец булар келді екен деп

1)' Жид — ол кезде еврейді солай депте атайтын. Ұлт аравдығынан туған қолайсыз ат, осы күнде қолданылмайды.

аяғында жыйған жоқ. «Пан нәсілдері, амансыздар ма?»— деді де, балаларымен бірге Тарас оларды арасынан өтіп жүре берді.—«Сіздерде, амансыздар ма?»— деді запорожецтер. Бар жерде, бүкіл алад толған топ-топкісі екен Оларды урысқа шынығып, талай тар кезеді бастарынан өткізгені күн шалға кодыр тартқан жүздерінен көрініп тур. Міне, қумартқан сечь осы! Арыстандай қайратты, өр кеуделердід ушатын уясы осы! Бүкіл украинаға еркін күшті, батыл жүректі козактар осыдан тарайды. Жолаушылар әдетте рада¹⁾ жыйналатын аладға шықты. Төңкерулі үлкен бочкенід үстінде бір запорожец көйлексіз, жаладаш, ол көйлегін қолына устап, асықпай тігіп отыр. Бөркіп белінен бүктеп киіп, колды сіліеп тастап билеген жас запорожецті коршаған музыкантар булардың жолын тағыда бөгеді. Жігіт: «Қыздыра ойнаңдар, музыканттар! Православныйлық христиандарға араклы аяма, Фома!»— деп, айғайлап қояды. Жакын келген адамға соқыр Фома бір үлкен кружкеге толтыра күйіп ұстатып отыр.. Жас запорожецтің жапында билеген төрт қартад адам аяғымен маржан тізгендей, күйындай орғыйды, бұрыла қарғылнда музыканттардың басына шығып кете жаздайды, кенестен калқып тартып, тізерлеп үйіріледі, жаншылған жерді күміс тағасымен тепкілеп шыңдайды. Бүкіл аймақтың жері күмп-күмп етіп, тағалы етікпен шыкылдатқан гопак пен трепа²⁾ тыд дыбысы аулақтағы ауаға атылып, жаңғырығып жатты. Оларды біреуі акырып қалып, баскаларды соңынан, ушқан кустай калқып билеп жүр. Чуприна желге лелпілдеген, келімді кеудесі аңқыып ашылған; үстіне қаусырмай кигені жылы тон, тер, шүмектен күйғандай, моншактап ағып жүр.—«Тым болмаса, тоныңды шешсейші!»— деді Тарас*: «тердід сорғалап жүргенін көрмеймісід?» —«Болмайды олай істеуге» деді запорожец-«Неге!»-Болмайтын себебі—үстімнен шешілгенді аракка салып ішіп қоятын менің әдетім». Жі-

1) Рада — Запорожье козактарының бас қосуы, соғыс кеңесі.

2) Гопак — украинанық халиқ биі.

тіт басындағы бөркі, шекпеніндегі белбеуі, көмкерілген орамалынан алдақашан айрылған, оныд бәріде өзді-өзінің коньсына конғап. Жыйылған топ көбейе түсті, билеушілерге жададан қосылып жатты; адам баласының көріп жүргенінід ішінде нағыз еркін, нағыз әумесер, нағыз куйынды биді көргенде төбе құйқаң шымырлап, лсүрегід лүпілдейді. Алуан күшті, асқан жігерлі адам ойлап шығарғандықтан бул би козачок, аталған.

«Әттед дүние-ай, астымда атым болмаса! Биге өзім де, сөз жоқ, өзім де қосыла жөнелер едім»—деді Тарас айғайлап.

Жыйылған журттыд арасында талай рет урысқа араласып, старшина болғандар, шашы ағарған, кызметін бағалап бүкіл Сечь ардақтаптын кәрияларда бар еді. Ұзамай-ақ Тарасқа таныс адамдары да жолықты. Остап пен Андрийдің кулағына игілі дауыстар естіледі: «Сенбедід, Печероца! Козолуп, амансын ба! Қудай қайдан айдап келді сені, Тарас? Сен мунда қайдан келдід, Долото¹⁾? Саумысыд, Кирдяга! Саумысыд, Густый²⁾! Сені көрем деп ойлап па едім, Ремень³⁾» Шығыс Россияның ең даласынан жыйналған витяздар⁴⁾ сүйісіп амандасқан сод, сураулар үсті-үстіне жауды. «Қасьянның жайы қалай? Бородавканың жайы қалай? Колопердыд жайы қалай? Пидсышоктың жайы қалай? Тарастың естігед жауабы мынау болды. Бородавка Толопанда дараға асылған, Қизикирмен түбінде Колопердід терісін сыпырып алған, Пидсышковтың басы бочкеге салынып туздалып Царьградқа⁵⁾ жіберілген. — Карт Тарас басын салбыратып, ойға шомьга: Қадірлі козактар еді!» деді.

1) Долото — қашау.

2) Густой — қою.

3) Ремень — қайыс, белбеу — тарастың лақап аттары.

4) Витязь — рыцарь, батыр, бул сөз орыстың халик ертегілерінде жиі кездеседі.

5) Царьград — патша қаласы — Стамбулдың бұрынғы аты.

III

Тарастың ұлдарымен бірге Сечьте жатқанына бір жумадай болды. Остап пен Андрий соғыс мектебімен көп шуғылданған оқ. Соғыс жаттығуларымен машақаттанып, уақытын босқа өткізуді Сечьтегілер жаратпайтын: ондағы жастар тәрбиені, білімді жалғыз-ақ тәжірибеден, іс жүзінде күні күр өтпейтін урыстың жалынында златым. Нысанаға оқ ату, салт мініп жарысу, түзден ад аулау болмаса, урыспен урыстың арасында басқа жұмыста шуғылдануға Сечьтегілерді мойны жар бермейтін; қалған уақыттың бәрі серуенмен өтетін, сайрандау-көділ еркінді құлашын кед жазған өрісі ғой. Сечьтің өзі түгелімен ерекше бір көрініс еді. Мұнда үздіксіз сауық-той болатын. Басталған той аяқталып бітпейтін. Кейбіреулер қол кәсібімен шуғылданатын, дүкен устап, сауда істейтін; бірақ, көпшілігі ертеден қара кешке сайрандап, қалтасындағы мүмкіндігінің үні өшіп біткенше, тапқан-таянғаны сәудегерлер мен шинқарлардың¹⁾ қолына түсіп кеткенше тынбайтын. Бұл той-сауықтың өзі киелі болатын. Бұл қайғының күйігінен ішкен араққорлардың тобы емес-ті, бұл шаттықтың шабыты мен сайрандау болатын. Мұнда келгендердің бәріде ойындағысын талақ қып, ұмытып кете баратын. Ол адам өткеннің бәріне пысқырып қарамай, үйсіз күйсіз, туған-туысқансыз, айқын аспанмен ссірген жанының той-сауығынан басқаны білмейтін өзіндейлерді ауанына еріп, қоғамына араласып жүре беретін. Бұдан туған өлшеусіз көңілділік басқа арнаның қандайына болса да сыймас еді. Керіліп жерде жатқан керенаулар тобының айтқан шалдуар сөздері өте күлкі, сырлы әңгіме болып шығатын, ондай сөзді жүз жанбай, езу тартпай запорожец қана айта алады. Оңтүстік Россияны жайлайтындардың өзгелерден бір ерекшелігі осы. Оларды шаттығы шулы, өсірмелі болатын, бірақ, ол

1) Дайын тағам, арақ сататын сәудегерлер.

әулекіленіп адамшылықтан айрылып қалатын, бұлдырлық қара түкбір маскүнемдіктің уясы. қабақ¹⁾ емес еді; бұл мектептегі жолдастардыд ынтымақты тобы еді. Мектептен айырмасы, мұғалімнің әлсіз нұсқауын, түсінігін күтудің орнына мұнда козактар бес мыд атпен жорық жасайтын; топ ойнайтын сайдыд орнына,—қорғаусыз барықсыз жатқан шекарасы болатын, қыядан келіп ілгері басуға батпаған татардыд шошандаған төбесін, табанын жаэбай суық түспен қараған көк сәлделі түрікті көз ушында ғана ушырататынсын. Мектептен айырмасы, мектепте зорлықпен ынтымақтастырып бәрінід басыд кур аса, мұнда жыйылғандар зорлық атаулыдан қашып, әке-шешесін тастап, кір жуып, кіндік кескен үйінен қашқандар; мұндағылар мойнына талай рет арқан түсседе, өдсіз өлімнің орнына өмір, кед ісайранды өмір тапқандар; мұндағылар қадірлі дәстүр бойынша қалтасына көк тыйын ақша сақтап тура алмайтындар; мұндағылар Сечьке келгенше червонецті байлық деп есептегендер; мұндағылар арендатор-жидтың лұқсатымен қалтасын ақтарсад, сылдыр етіп соқыр тыйын түспейтіндер. Мұнда академияның шыбығына шыдамай және бір әріп үйренбей шыққан бурсактарда бар, бірақ, мұнда Цицеронды²⁾, Рим республикасын білетін оқымыстылар да бар. Булардыд арасында кейін король әскерінде қызмег атқарып, дегендей ерлік істеген офицерлер де бар еді, өмір талкысында ой өрісін байытқан партизандар да мұнда көп еді, оларда турақты ойға қонақ берген артықша хасиет бар еді. Қайда соғыссад онда соғыс, дегдар адамға соғыссыз болмайды деп санайтын олар. Мұндағылардыд ішінде, Сечьте болдым, шыдалған рыцарьмын, деп айту үшін жүргеддерде көп болатын.

1) Кабак — арақ ішетін орын.

2) Цицерон — біздің эрамызға дейінгі 106—43 жылдарда өмір сүрген) Римнің атақты саяси қайраткері, оратори, шешені, философ.

Мұнда кім жоқ еді? Кураньды, адам таңырқарлық мундай республика сол заманның тілегіне сай еді. Іскері турмысқа, алтын бокалға, оқалы қамқаға, дукатка, реалға¹⁾ кумарлар қай уақытта болсада мұнда жұмыс табатын. Тек әйел кумарлар ғана мұнда баяндай алмайтын, үйткені Сечьтың предместьесінің өзіндеде көптің көзіне көрініп жүруге бір әйелде бата алмайтын.

Келгеннен бері сансыз жан кетіп, Сечьке сансыз жан келіп жатыр, олардан қайдан келдің, кімсің, атың кім, дед бір адамның сурамауы Андрий мен Остапты таңдандырды. Олар будан бір сағат қана бұрын аттанған өз үйіне қайтып келген адам тәрізді. Келгендер Кошевойға²⁾ баратын, Кошевой оларға былай дейтін: «Саумысын, Айсидың барлығына нанамысың?» — Нанам!» — деп жауап беретін келген адам. «Әулие троицағада³⁾ нанамысың?» — «Нанамын». — «Ал, шоқынып көрші!». Келген адам шоқынады. «Ал, жарайды! өзің білетін куреніде бара бер» деп жауап береді Кошевой. Бәр церемония⁴⁾ осымен бітетін. Ораза, нәпсі тою дегенді кулағына ілмеседе, бүкіл Сечь бір шіркеуде шоқынатын, ол шіркеуді бір тамшы қаны қалғанша қорғауға дайын болатын. Табыс кумар жидтер, армяндар, татарлар ғана предместьеде тұрып, сауда істейтін, ал запорожецтер сауда дегенді унатпайтын, қалтаға салған қол қанша ақша алып шықса, бөліп-жармай соны төлей салатын. Шынында, табыс кумарлардың халі мүшкіл еді. Олар Везувый тауының етегін мекен еткен адамдайда; запорожецтер, ақшасы таусылған күні ойран салып оларды лавкасың қыйратып, бар керегін тегін алатын. Сечьте алпыстан аса курень болатын, олар өз билігі өзінде—рес-

1) Реал — Испанияның ескі монетасы, ақшасы.

2) Кошевой — Көштің бастығы, атаман.

3) Троица — Құдай, Ганса, Мәриям ана — үшеуі бір құдайдың елесі дейді орыс діні.

4) Церемония — әдет, ғұрып, дәстүр бойынша істелетін іс.

іуублика 'секілді, балалардың бар керегін әзір ететін мектеп, бурсаға ұқсайтын. Ешкім ештеме жыйнамайтын, қолына сақтамайтын; бәрі курень атаманының қолында болатын, сондықтанда оны әдетте батько¹⁾ деп атайтын. Оны қолында ақша, киім, бар азық, саламата²⁾, ботқа, тіпті отын да болатын; сақтатуға ақшаларын да соған беретін. Курень мен курень арасында талас-тартыс та жиі кездесетін; күтпеген жерде төбелес те басталатын. Куреньдер алаңға қаптап, бірініді бірі жамбасын жаныштап шыққанда ғана бір жағы жедіп үстем болып тыныш, сайранды бастайтын. Жастарды қумарландырған Сечьтің тәртібі міне, осындай еді.

Остап пен Андрий лаулаған жастық жалыны мен сайранның осы шексіз теңізіне күп берді де, туған үйін де, бурсаны да, борыш көкірегі арман еткеннің бәрін де тез ұмытып кетті. Сечьтің кед өрісті салты, кейде мына еркін республиканың ортасында қатаң көрідгенмен, жабайы ғана басқаруы, зады — бәрі де буларға унайтын. Егер козак ұрлық істесе, түкке тұрмайтын бірдемені ұрласа, — бүкіл козачествоға масқарашылық деп саналатын; оны абройсыз деп танып, масқаралау бағанасына байлайтын, жанына сойыл ағашты қоятын, қашан өліп тынғанша, өткен-кеткенні бәрі оны сойылмен соға беретін. Борышты төлей алмаған борышкорды шынжырлап зедбірекке байлайтын, жолдастарының біреуі борышын өтеп босатып алғанша, ол солай отыратын. Андрийді көбінен-көп таңырқатқан кісі өлтірген үшін қолданылатын өлім жазасы. Қөзіңше көрді қазып, кісі өлтірушіні көрді ішінде түсіреді, төбесіне соның өзі өлтірген адамның мәйіті салынған гробты қояды, сонсод екеуінде көмеді. Бул қатаң жаза Андрийдің көпке дейін, гробпен қосыла тірідей көмілген адамның мүшкіл көрінісі көз алдынан елестеп кетпейтін.

Екі жас козак тез уақытта ауызға ілекті. Куреньдегі

1) Батько — ата, әке.

2) Саламата — ун көже, ботқа.

басқа жолдастарымен кейде бүкіл курень болып, тіпті көршілес куреньдермен де бірлесіп аңға шығатын, даладағы сансыз елікті, жабайы ешкіні, кустарды ататын; немесе көлге, өзенге, су жайылымына барып, әр курень жребий бойынша өзіне тиген жерге ау, сүзекі салып, куреніне түгел жететін қып көп балықты сүзетін. Козак сынға түсетін пәлен дерлік ғылым мұнда болмасада, Остап пен Андрий батылдығымен, сыралғылығымен көзге түсті. Олар жігерленіп нысанаға дәл атты, ағынға қарсы малтып Днепрді кешіп өтті, — бұған жададан келген жастар үйір болатын еді.

Алайда карт Тарас оларды басқа қызметке дайындады. Мұндай булдырсыз турмысты Тарас жаратпайтын, — оның адсағаны іргелі іс еді. Бір батыл қыймылға Сечьті қалай көтерудің, рыцарь қулашын еркін жазғандай жағдай жасаудың қамын ойлауда болды Тарас; бір күні кошевойға келіп, турадан-тура былай деді:

«Қалай қарайсың, кошевой, запорожецтердің бір сайрандайтын мезгілі жетті-ау!»

«Сайрандайтың жері жоқ» — деді кошевой аузынан кішкене қорқорын алып, жанына түкіріп тастап.

«Қалайша, сайрандайтын жері жоқ? Түріктерге, немесе татарларға төнуге болады ғой».

«Түріктерге де татарларға да төнуге болмайды» — деді кошевой салмақпен қорқорын аузына қыстырап.

«Қалай болмайды?»

«Жай. Бейбітшілік туралы біз султанға уәде бергеніміз».

«Ол бусурман ғой: кұдайда, кұдайы кітаптарда бусурманды қыруды мақұлдайды ғой».

«Хақымыз жоқ. Егер біз дінді атап анттасып уәделеспесек, істеп көруге болар еді; енді болмайды».

«Қалайша болмайды? Біздің хақымыз жоқ, деп сен қалайша айтасың? Менің екі ұлым бар, екеуі де жас жігіт. Екеуінің бірде бірі әлі соғыста болып көрген жоқ, ал, сен, хақымыз жоқ дейсің, запорожецтер ешқайда бармауы керек, — дейсің».

«Жок, олай карауға болмайды*.

«Ендеше қыршын жас козактың тасыған күші текке өлетін болғаны ғой, абройлы іссіз, отанға да, бүкіл христианствоға да түк пайда келтірмей, ит есебінде адам текке шіритін болғаны ғой. Онда біз не үшін, қай сайтан үшін өмір сүреміз, түсіндірші сен маған. Сен ақылды адамсың, сені кошевойлыққа тегін сайлаған жоқ, түсіндір маған, біз не үшін өмір сүреміз?»

Бұл сурауға кошевой жауап берген жоқ. Ол бір бет козак еді. Біраз үндемей тұрып, ол былай деді: «қанша дегенмен, соғыс болмайды».

«Сонымен соғыс болмайды дейсің бе?» — деп сурады Тарас.

«Болмайды».

«Онда соғыс туралы ойлап та керегі жоқ кой?»

«Я, соғыс туралы ойлап та керегі жоқ».

«Токта онда малғұн!» деп ойлады ішінен Бульба: «сен білерсід әлі!» кошевойдан кек алуға бірден кірісті.

Анамен, мынамен келісіп алып, Тарас бәрін араққа! суарды, мас болған козактар тобымен радаға арнап шақыру үшін бағанада литавра¹⁾ ілулі тұрған алаңға барды. Әркашан довбиштың²⁾ қолында сақталатын болғандықтан, соғатын таяқты таба алмай бір-бір сойылшаны алып, литавраны тарсылдатып ура бастады. Литавраның даусына алдымен ұйқысын шала-була ашып сыңар көзді, ұзын бойлы довбиш жүгіріп келді.

«Бетімен литавра қағып жатқан кім?» — деп ақырды ол.

«Үніңді шығарма! Таяғыңды алдағы, билік өзінде тұрғанда литавраны соға баста», — деді оған маңайда жүрген старшиналар.

Мундай оқыйғаның аяғы немен тынатынын білетін дов-

1) Литавра — барабан, музыкалық инструмент (қайыспен қаптаран мыс шеңбер). Таяқпен урса дыбыс шығады.

2) Довбиш — литавра қағатын адам.

Биш, кесірленген жок, қалтасына с?лып келген таяғын алып, литавраны ура бастады. Литавралар күмбір-күмбір етті, кешікпей-ақ аласурған арадай ушқан запорожецтерге алад тола бастады. Бәрі алка котан жыйналды, үшінші соққаннан кейін старшиналар да өзінід әкімшілік белгісі палицасын¹⁾ қолына устаған кошевой, әскері мөрін алып сот, сыясын алып писарь, жезлын алып есаул келе бастады. Кошевой мен старшиналар бөркін алып, бүйірлерін таянып айнала тұрған козактарға тәжім етті.

«Бул неткен жыйылыс, не істемекшісіддер, пандар?» деді кошевой. Айғай мен сөгіс сөздер оны сөйлетпеді.

«Таста палицанды! Перінід баласы, палицанды дәл кәзір таста! Сенід енді керегіц жок!» деп айғайлады жыйылған топтыд ішіндегі козактар. Мас емес курендердід біразы баспакшы болып еді, бірақ баска курендер, мастар жудырығын түйе сөйлесті. Бәрі де айғай-шуға араласып кетті.

Сөйлемек болған кошевой желіккен журт урып өлтіріп тастар, деп үндемеді, иліп тәжім етті де, палицасын жерге қойып, өзі топқа араласып, тасаланып кетті.

«Пандар, бізге де белгімізді үстімізден сыпыруға әмір етесіндер ме?» — деп сурады судьялар, катшылар, есаулдар: жарлық күтпей-ақ сыя сауытын, әскери морді, жезді беруге одтайлана бастады.

«Жок, сендер орындарыдда кала беріңдер»,—деп айғайлайды көптен, «бізге керегі кошевойды куып шығу еді, үйткені ол катын, ал, біз кошевойдың адам болғанын хажет табамыз!»

«Кошевойлікке едді кімді сайлайсындар?» деп сурады старшиналар.

«Кукубенконы сайлау керек!» деп айғайлады бірсыпырасы.

1) Палица — жоғарғы үш жуантық таяқ. Ертеде кару ретінде қолданылған; соңғы кезде козак старшиналарының әкімшілік белгісі болған.